

Walter Grab (Βάλτερ Γκραμπ)

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΚΑΙ ΑΥΤΑΠΑΤΕΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΔΙΑΝΟΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Από κοινωνικο-ιστορική άποψη ολόκληρος ο 18ος αιώνας τόσο στη Γαλλία όσο και στη Γερμανία, δεν αποτέλεσε παρά μια ιδεολογική προετοιμασία για επανάσταση, για τη μεταβίβαση δηλαδή της πολιτικής εξουσίας από την αριστοκρατική ελίτ, της οποίας η αριστοκρατική γενιά και καταγωγή κρατούσε ήδη από το Μεσαίωνα, σ' εκείνες τις κοινωνικές ομάδες, των οποίων η αξίωση για ηγεσία απέρρεε από την αστική ιδιοκτησία. Στη συνάρτηση αυτή η έννοια της ατομικής ελευθερίας, που καθορίστηκε από τους διαφωτιστές και αποτέλεσε το κεντρικό σύνθημα της επανάστασης, αντιστοιχούσε στις ανάγκες του αναπτυσσόμενου, δυναμικού, καπιταλιστικού συστήματος του ανταγωνισμού και της αποδοτικότητας.

Υπήρχαν ωστόσο αποφασιστικές διαφορές στις συνθήκες που επικρατούσαν στη Γαλλία και στη Γερμανία. Στη Γαλλία ο απολυταρχισμός είχε ενώσει ήδη πριν από αιώνες πολιτικά τη χώρα. Η γαλλική πρωτεύουσα ήταν τόσο το κέντρο λήψης κρατικών αποφάσεων, όσο και η έδρα της πνευματικής ελίτ. Οι πρωτοπόροι αγωνιστές του γαλλικού διαφωτισμού μπορούσαν να στηριχθούν σε μια οικονομικά ενδυναμωμένη και συνεπώς θαρραλέα και αποφασισμένη αστική τάξη, μια καθόλου ευκαταφρόνητη σε αριθμό μερίδα της οποίας (όπως αποδείχθηκε κατά την πορεία της επανάστασης) ήταν πρόθυμη να συμπράξει στον αγώνα με

τους στερούμενους προνομίων πληβείους των αστικών κέντρων και γεωργικών περιοχών. Γι' αυτό και κατέστη δυνατό να υπονομευθούν αποτελεσματικά οι καταρρέοντες προμαχόνες της εξουσίας των ευγενών και του απολυταρχισμού και ν' ανατιναχθούν τελικά με την επανάσταση.

Στην κατακερματισμένη αντιθέτως Γερμανική Αυτοκρατορία δεν υπήρχε ούτε το γενικά αναγνωρισμένο κέντρο πολιτικών αποφάσεων ούτε και η ισχυρή και πρόθυμη ν' αγωνιστεί αστική τάξη. Παρόλο που οι γερμανοί διαφωτιστές κήρυτταν για ολόκληρες δεκαετίες τις ορθολογικές αρχές της ποθητής αστικής οργάνωσης της κοινωνίας, δεν προέκυψε καμιά σύμπραξη διανοούμενων και επαναστατικών λαϊκών μαζών όπως στη Γαλλία. Η Γερμανία δεν κατάφερε να κάνει το άλμα από τη θεωρία του διαφωτισμού στην επαναστατική πρακτική, παρόλο που την παραμονή των κρατικών ανατροπών η γερμανική διάνοηση ήταν ισάξια των μεγάλων Γάλλων του πνεύματος — αρκεί να σκεφθούμε τον Λέσινγκ και τον Χέρντερ, των οποίων τόσο η φιλοσοφία της Ιστορίας, όσο και τα ιδανικά της ανεκτικότητας και του ανθρωπισμού έθεταν υψηλά πρότυπα, καθώς και τον Καντ, ο οποίος στην Κριτική του Καθαρού Λόγου, όπως σχολίασε αργότερα ο Χάινε, εκπορθούσε τον ουρανό και εκθρόνιζε το Θεό.

Πριν το 1789 ένα μεγάλο μέρος της γερμανικής διάνοησης ήταν πανέτοιμο και αδημονούσε για επανάσταση — γεγονός που αποδεικνύεται, για ν' αναφέρουμε δυο μόνο παραδείγματα, από τους πολιτικούς στόχους στη λογοτεχνία της εποχής, «Sturm und Drang», και του «Συλλόγου των Πεφωτισμένων» (Illuminatenorden). Το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης σήμαινε για το γερμανικό διαφωτισμό όχι μόνο μια πνευματική, αλλά κυρίως μια τεράστια πολιτική πρόκληση. Με την επίθεση κατά της Βασιλίας οι λαϊκές μάζες εισήλθαν για πρώτη φορά στην αγωνιστική αρένα και γκρέμισαν το σύμβολο της μισητής και απεριόριστης εξουσίας του μονάρχη. Η διακήρυξη των μη εξαγοράσιμων και μη παραγράψιμων δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη Συντακτική Συνέλευση άνοιξε επαναστατικά τις πύλες

μιας νέας εποχής για την ανθρωπότητα. Το χαρμόσυνο μήνυμα ότι ο γειτονικός λαός έθεσε στη θέση της παραδεδομένης κοινωνικής ιεραρχίας τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της ισότητας των πολιτών, πανηγυρίστηκε με ενθουσιασμό από τη συντριπτική πλειοψηφία της γερμανικής διανόησης. Στην εποχή από το 1789 μέχρι την κατάρρευση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους το 1806, όλος ο κεντροευρωπαϊκός χώρος έφερε τη σφραγίδα της αντιπαράθεσης ως προς τις ιδέες, την πορεία και τα αποτελέσματα της ανατροπής που συγκλόνισε τον κόσμο και ξεκινούσε από τη Γαλλία. Κανένας σύγχρονος δε θα μπορούσε να παραμείνει απλός και αμέτοχος παρατηρητής μπροστά στην πραγματοποίηση των αξιώσεων για ελευθερία και ισότητα όλων των ανθρώπων που έθετε η επανάσταση. Οι πνευματικοί πρωτεργάτες του Λόγου στη Γερμανία ήταν αναγκασμένοι να συζητήσουν τα πασιφανή πολιτικά προβλήματα, όπως τη νομιμότητα της αντίστασης απέναντι στις αρχές, την αναγκαιότητα και την πρακτική της επανάστασης καθώς και τη μίμηση του γαλλικού παραδείγματος. Μεταξύ των επτά περίπου χιλιάδων επιστημόνων, καλλιτεχνών, συγγραφέων και δημοσιογράφων, που αρθρογραφούσαν και δημοσίευαν στο γερμανόφωνο χώρο, σημειώθηκαν τρεις διαφορετικές αντιδράσεις στην επαναστατική πρόκληση. Τα πολιτικά-πνευματικά αυτά ρεύματα ήταν:

— Το αντιεπαναστατικό-συντηρητικό ρεύμα που επιθυμούσε τη διατήρηση του πολιτικού κατεστημένου.

— Το συνταγματικό-μετριοπαθές, το οποίο ζητούσε μεταρρυθμίσεις εκ των άνω και ανέθετε στο μονάρχη την ύψιστη αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων.

— Το ριζοσπαστικά δημοκρατικό, στο πνεύμα των Ιακωβίνων, το οποίο διακήρυττε ενεργητική στάση και καλούσε σε σύμπραξη με τις λαϊκές μάζες για να καταργηθεί το σύστημα των προνομίων των τάξεων και να ιδρυθεί το αστικό κράτος δικαίου με βάση το σύνταγμα.

Στη συνέχεια θα γίνει μια σύντομη ανάλυση των τριών αυ-

των κυρίων τάσεων της γερμανικής πνευματικής ζωής, ως προς τα ιδανικά και τις αυταπάτες τους, κατά την εποχή της επανάστασης.

Σ' αυτούς που δε συγκινήθηκαν από το γενικό ενθουσιασμό για την ανατολή μιας νέας ευτυχισμένης εποχής για την ανθρωπότητα και παρέμειναν πιστοί στο πρότυπο της αριστοκρατικής-απολυταρχικής δομής της κοινωνίας, ανήκαν ο θαυμαστής του Φρειδερίκου Β' της Πρωσίας, Γιόχαν Βίλχελμ Λούντβικ Γκλάιμ καθώς και ο Φριτς Στόλμπεργκ, ο οποίος στη δεκαετία του 70, ως μέλος του Συλλόγου «Hainbund» στο Γκέτινγκεν, είχε γράψει ύμνους για την ελευθερία, τώρα όμως που οι Γάλλοι είχαν συντρίψει ολοκληρωτικά το σύστημα των προνομίων των τάξεων, χλεύαζε το γειτονικό λαό με το χαρακτηρισμό «Δυτικοί Ούννοι». Εκείνος όμως που απέρριψε κατά τον κατηγορηματικότερο τρόπο τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου ήταν ο Ματίας Κλάουντιους (εφ. «Wandsbeker Bote»). Σαν καλός χριστιανός συνέχισε να πιστεύει ακλόνητα και πεισματικά στην ελέω Θεού εξουσία του μονάρχη και στην Αποκάλυψη, αρνιόταν τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και επιθυμούσε να διατηρηθεί η παραδοσιακή ιεραρχική δομή της κοινωνίας υπό την καθοδήγηση της Εκκλησίας.

Ελευθερία σήμαινε γι' αυτόν εσωτερική ελευθερία του χριστιανού στο πνεύμα του Λούθηρου, ελευθερία με την οποία εναρμονιζόταν πλήρως η εξωτερική ανελευθερία, η υποταγή στην εξουσία και τάξη που αποτελούσε θέλημα θεού. Οι θρησκευτικές του πεποιθήσεις τον έκαναν δύσπιστο απέναντι σε κάθε δικαίωμα ελευθερίας που πήγαζε από τον ίδιο τον άνθρωπο. Φοβόταν ότι οι από το λαό εκλεγμένοι νέοι κάτοχοι της εξουσίας θα κυβερνούσαν περισσότερο δεσποτικά και ότι θα φίμωναν την ελεύθερη έκφραση της γνώμης πολύ πιο αποφασιστικά απ' ό,τι οι παλιές εξουσίες. Σύμφωνα με τις απόψεις του Κλάουντιους η αλλαγή των πολιτικών συνθηκών θα ήταν εφικτή μόνο μέσω της αλλαγής της ανθρώπινης φύσης, πράγμα το οποίο αντιμετώπιζε με πολύ σκεπτικισμό. Για το λόγο αυτό επιδοκίμαζε την υπάρχουσα ιε-

ραρχική κλίμακα των τάξεων, η οποία είχε καθαγιασθεί από την παράδοση και το κατεστημένο.

Αυτή η θρησκευτικής χροιάς συντηρητική άποψη ανταποκρίθηκε στα συμφέροντα των κυβερνόντων και προνομιούχων, που συγκλονισμένοι από τη Γαλλική Επανάσταση αισθάνονταν ανασφαλείς, και από τα μέσα της δεκαετίας του 90 εισέρρευσε στον αναγεννώμενο πολιτικό ρομαντισμό. Ανάμεσα στις ιδέες του Ματίας Κλάουντιους και στις απόψεις του Νοβάλις, ο οποίος χαρακτήρισε τον ηγεμόνα ως «άνθρωπο εξυψωμένο σε επί γης πεπρωμένο», υπάρχει μια βαθιά συγγένεια. Η ιδεολογία του πολιτικού ρομαντισμού υπήρξε οπισθοδρομική και εξιδανίκευσε παρωχημένες, μεσαιωνικές καταστάσεις της προ-αστικής κοινωνίας. Η αυταπάτη του έγκειται στην πεποίθηση ότι, παρόλη τη θεμελιακή μετατόπιση της πολιτικής εξουσίας παρόλο το οικονομικό και κοινωνικό ταρακούνημα της ευρωπαϊκής ηπείρου στα πρόθυρα της βιομηχανικής και αστικής επανάστασης, θα μπορούσε να διατηρηθεί η αναχρονιστική, παραδοσιακή, ιεραρχική δομή της κοινωνίας.

Το αριθμητικά μεγαλύτερο ρεύμα της γερμανικής ζωής του πνεύματος, και το σημαντικότερο όσον αφορά τη συμμετοχή καλλιτεχνών, υπήρξε το φιλελεύθερο, το οποίο στόχευε στο ιδανικό της συνταγματικής μοναρχίας, κατά την οποία ο μονάρχης θα έπρεπε να στηρίζεται στην αστική τάξη και ν' αποχωρήσει από το συνασπισμό με τους παραδοσιακούς του εταίρους, αριστοκρατία και κλήρο. Στο ρεύμα αυτό συγκαταλέγεται και η «κλασική εποχή της Βαϊμάρης», η οποία ωστόσο αργότερα, όταν άρχισε η φιλία των Γκαίτε και Σίλλερ (1794), κατέφυγε σ' ένα ονειρικό και εξιδανικευμένο αρκαδικό ειδύλλιο. Παίρνοντας ως παράδειγμα τον Φρίντρικ Σίλλερ μπορούμε να παρακολουθήσουμε με ακρίβεια τη σταδιακή αποστασιοποίηση των οπαδών της φιλελεύθερης μοναρχίας από τη συγκατάθεσή τους για αλλαγές στο κράτος καθώς και το φόβο τους για μια ριζικότερη κοινωνική επανάσταση. Πριν από την επανάσταση, στους «Ληστές» του, ο Σίλλερ καλούσε στον

αγώνα κατά των τυράννων και στο δράμα του «Ραδιουργία και έρωτας» ασκούσε δριμύτατη κριτική στις απαράδεκτες συνθήκες της παραδοσιακής κοινωνίας των τάξεων. Οι επαναστατικές αλλαγές στο γαλλικό κράτος πλημμύρισαν τον Σίλλερ με ενθουσιασμό. Σε μια επιστολή του είχε εκφράσει την ελπίδα ότι «η πολιτική νομοθεσία στη Γαλλία θ' ανατεθεί στο Λόγο, ότι ο άνθρωπος θα χαίρει σεβασμού και ανάλογης μεταχείρισης ως αυτοσκοπός, ότι στο θρόνο θα βασιλεύει ο νόμος κι ότι πραγματική ελευθερία θ' αποτελέσει το θεμέλιο του κρατικού οικοδομήματος».

Η Νομοθετική Συνέλευση στο Παρίσι ανακήρυξε τον Σίλλερ επίτιμο γάλλο πολίτη και τον κάλεσε να θέσει υποψηφιότητα για το κοινοβουλευτικό αξίωμα στην Εθνοσυνέλευση. Ο ποιητής παρέμεινε πιστός στα ιδανικά του και μετά την καθαίρεση του γάλλου βασιλιά και την ίδρυση της Δημοκρατίας. Ακόμα και μετά την προέλαση του επαναστατικού στρατού στην περιοχή του Ρήνου και την ίδρυση της λέσχης των Ιακωβίνων τον Οκτώβριο του 1792 στο Μάιντς, έγραφε στο φίλο του Γκότφριντ Κέρνερ ότι ευχόταν στους Γάλλους «επιτυχή έκβαση του πολέμου» και ότι ήθελε να παραιτηθεί από την έδρα διδασκαλίας στη Γιένα για να μετακίνησει στη Γαλλία. Όταν όμως εκτελέστηκε ο βασιλιάς Λουδοβίκος 16ος, προσχώρησε στο στρατόπεδο των συντηρητικών, όχι μόνο λόγω ηθικής αγανάκτησης, αλλά και εξ' αιτίας της ενεργής παρέμβασης των κατώτερων τάξεων στις πολιτικές αποφάσεις. Τα τρομοκρατικά μέτρα της δικτατορίας των Ιακωβίνων δε βρήκαν καμιά ανταπόκριση στον Σίλλερ —όπως και σε κανέναν άλλωστε υποστηρικτή της συνταγματικής μοναρχίας— και τον απέλπισαν όσον αφορά τη δυνατότητα ίδρυσης μιας δημοκρατίας. Έτσι στράφηκε στην Τέχνη ως υποκατάστατο, αναθέτοντάς της ένα είδος πολιτικού ρόλου και ισχυριζόταν: «Μόνο στο βασίλειο του αισθητικά φαινομένου θα βρει αντίκρουσμα το ιδανικό της ισότητας, το οποίο ο ιδεολόγος ποθεί να δει να υλοποιείται ως προς την ουσία του».

Στο «Τραγούδι της καμπάνας», το οποίο έγραψε μετά την κυ-

ριαρχία των Ιακωβίνων, αρνείται τη βασική ιδέα της επανάστασης, τη μεταβίβαση δηλαδή της κυριαρχίας του απόλυτου μονάρχη στο έθνος, ισχυριζόμενος:

Όπου ο λαός στην αναρχία χυμάει,
δεν μπορεί η ευτυχία να καρπίσει.

.....

ο λαός σπώντας τα ίδια του δεσμά,
σε άγρια αυτοδικία ορθώνεται!»

(«Το τραγούδι της καμπάνας», σε μετάφραση Θάνου Κρίμπα, Εκδόσεις «Ο ΚΟΡΑΗΣ», Αθήνα 1930, σ. 31).

Ο Γκαίτε αντιμετώπισε μεν από την αρχή με περισσότερο σκεπτικισμό απ' ό,τι ο Σίλλερ τις ριζικές αλλαγές στο γαλλικό κράτος, υποστήριξε όμως ανεπιφύλακτα τις βασικές αξίες της που καταγράφησαν στη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τριάντα χρόνια αργότερα σε μια συζήτηση με τον Έκερμαν τόνιζε: «Οι επαναστατικές εξεγέρσεις των κατώτερων τάξεων αποτελούν συνέπεια της αδικίας εκ μέρους των υψηλά ιστάμενων. Προσωπικά εγώ δεν μπορούσα να είμαι φίλος της Γαλλικής Επανάστασης, επειδή οι φρικαλεότητες με άγγιζαν και με εξόργιζαν, ενώ τότε ακόμα δε διαφαίνονταν οι ευεργετικές της συνέπειες. Την ευθύνη των επαναστάσεων φέρει πάντα η κυβέρνηση, ποτέ ο λαός. Με αποκάλεσαν φίλο του κάτεστημένου. Δεν επιτρέπω όμως να με χαρακτηρίζουν έτσι, επειδή ο χαρακτηρισμός αυτός είναι διφορούμενος και συχνά δε σημαίνει τίποτα περισσότερο από φίλος του πεπαλαιωμένου και του κακού».

Παρόλο που ο Γκαίτε καταδίκασε τα δεινά του συστήματος των προνομίων των τάξεων, απέρριπτε κατηγορηματικά τη μεταφορά των επαναστατικών δραστηριοτήτων στη Γερμανία. Η θέση του υπουργού στην αυλή της Σαξονίας-Βαϊμάρης ανταποκρινόταν στη δική του στάση ζωής, επειδή του έδινε τη δυνατότητα να αναπτύξει στις ποιητικές του δημιουργίες το ιδανικό μιας ολοκληρωμένης, αρμονικής εικόνας του ανθρώπου. Ήταν πεπεισμένος για την ανικανότητα του αυτόνομου λαϊκού κινήμα-

τος —που δεν καθοδηγείτο από τις ανώτερες τάξεις— να εγκαθιδρύσει μια δίκαιη και πλήρη νοήματος τάξη πραγμάτων. Ή αποστασιοποίησή του, η εχθρότητά του μάλλον απέναντι στην αυτοδύναμη εμφάνιση των κατώτερων τάξεων στην πολιτική αρένα έχει αποδειχθεί πολλές φορές, όπως π.χ. στη ρήση:

«Όποιος αρχόντων συναναστροφή κατέχει
αργά ή γρήγορα την ευτυχία κατακτά.
Όποιος του όχλου τη συναναστροφή εκτιμά
ο ίδιος τη ζωή του και την τύχη καταστρέφει».

Οι ποιητές και φιλόσοφοι που βρίσκονταν στο κατώφλι της αστικής εποχής αναστοχάστηκαν σε ανώτατο πνευματικό επίπεδο τις ιδέες και τις ελπίδες της Γαλλικής Επανάστασης και τις εξήραν σε διαχρονικές και καθολικής ισχύος αξίες. Σχεδίασαν μια αισιόδοξη εικόνα του ανθρώπου, υπογράμμισαν το χαρακτήρα της ιστορίας ως διαδικασίας καθώς και την ανοδική πορεία προς το Υψηλό και θεώρησαν τη βασιζόμενη στις ανθρωπιστικές ιδέες διαπαιδαγώγηση, ως την κατευθυντήρια γραμμή και ταυτόχρονα στόχο των επιδιώξεων του ανθρώπου. Η κλασική ποίηση απέδιδε στο ιδανικό του Ωραίου το ρόλο ενός ηθικού κώδικα και θαύμαζε την «ευγενή απλότητα και το ήρεμο μεγαλείο» της ελληνικής αρχαιότητας, της οποίας ίδιον χαρακτηριστικό αποτελούσε η αξεπέραστη συμμετρία μεταξύ ανθρώπου, φύσης και κοινωνίας. Οι ποιητές και στοχαστές επεδίωξαν να προωθήσουν μέσω της Τέχνης και της παιδείας τα ιδανικά του ανθρωπισμού και να επιτύχουν το σχηματισμό ενός αστικού, πολιτιστικά ενιαίου έθνους, μια και η κατακερματισμένη Γερμανία παρεμπόδιζε την πολιτική ενότητα.

Η δική τους αυταπάτη έγκειτο στην πίστη ότι θα μπορούσαν ν' αλλάξουν την κοινωνία και το κράτος μέσω της διαπαιδαγώγησης του ατόμου, πίστη που βασιζόταν στην άποψη ότι εξαρτόταν πράγματι από την ελεύθερη βούληση του πεφωτισμένου μονάρχη να καταργήσει το κατά τάξεις ιεραρχημένο σύστημα των προνομίων και να μεταμορφώσει τους υπηκόους του σε ε-

λεύθερους, πολιτικά υπεύθυνους και ίσους απέναντι στο νόμο πολίτες του κράτους. Οι φιλελεύθεροι διαφωτιστές, υποστηρικτές της συνταγματικής μοναρχίας, προϋπέθεταν εντελώς αυτονόητα ότι αυτοί οι πολίτες θ' αποκτούσαν με τα δικά τους και μόνο μέσα την πνευματική γενική μόρφωση που απαιτείτο για ν' ανταποκριθούν στην έκκληση του ανθρωπισμού, που σημαίνει ότι θα ήταν πολίτες οικονομικά εξασφαλισμένοι, μια και την ποθητή κοινωνική δομή θα συνέθεταν πολίτες με ιδιοκτησία. Τους άπορους και οικονομικά εξαρτημένους δεν τους θεωρούσαν ισότιμα μέλη της αστικής κοινωνίας. Κατά τη γνώμη τους ατομική ελευθερία και ιδιοκτησία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Θα μπορούσε βέβαια να υπάρξει περιουσία δίχως ελευθερία, αλλά ποτέ ελευθερία δίχως περιουσία. Από εδώ απέρρεε η ελιτίστικη τάση του κλασικισμού, ο οποίος ουδέποτε απήντηνε έκκληση για κοινωνική χειραφέτηση των κατώτερων τάξεων, ούτε της πόλης ούτε της υπαίθρου.

Τη θεωρητική βάση αυτής της ουτοπίας (Citoyen-Utopie), η οποία στην αναπτυσσόμενη αστική τάξη αντίκρυζε το βασίλειο του Λόγου, έδωσε ο Ιμάνουελ Καντ. Για το φιλόσοφο από το Κένιγκσμπεργκ, όπως και για τους περισσότερους οπαδούς του η επανάσταση δε σήμαινε παρά μόνο μια μεταστροφή του καθαιτου σκέπτεσθαι. Ο Καντ τόνιζε πάντα ότι η πνευματική απελευθέρωση πρέπει να προηγείται της πολιτικής και ότι η ανατροπή των σχέσεων εξουσίας «πρέπει να αντικατασταθεί από τη βελτίωση του ανθρώπου ως προς την ηθική. Ο Καντ χαρακτήριζε κάθε απόπειρα βίαιης αλλαγής ενός κατεστημένου ως μη νόμιμη και απέρριπτε με εμπάθεια το δικαίωμα αντίστασης του υπηκόου. Μετατρέποντας το πολιτικό πρόβλημα σε ζήτημα παιδείας, δίδασκε ότι η δημιουργία μιας αστικής τάξης πραγμάτων στην κοινωνία αποτελεί την υλοποίηση του ηθικού νόμου. Σύμφωνα με τα αξιώματά του η κοινωνική πρόοδος θα επιτυγχανόταν μόνο εάν το νέο κοινωνικό σύστημα, που βασιζόταν στους αστικούς κανόνες περί αρετής και έπρεπε να τεθεί στη θέση εκείνου των προνομίων που βασιζόταν στη θρησκευτική κατακύ-

ρωση, επιβαλλόταν από ένα σοφό και πεφωτισμένο μονάρχη μέσω σταδιακών μεταρρυθμίσεων.

Η θεωρία του Καντ περί κράτους παραχωρούσε στο διαφωτισμό ένα και μοναδικό μέλημα, να επιδράσει δηλαδή διαμορφώνοντας μια ιδεολογία. Εάν και κατά πόσο η ιδεολογία αυτή θα επηρέαζε τις σχέσεις εξουσίας θα αποφάσιζε ο ίδιος ο μονάρχης. Η συνέπεια ενός τέτοιου τρόπου σκέψης δεν είναι η πράξη, αλλά ο αδρανής στοχασμός, πράγμα που ανέστειλε την κατάργηση των μοναρχιών και την αντικατάστασή τους από αστικά κράτη δικαίου, στα οποία την ανώτατη νομοθετική εξουσία θα ασκούσαν εκλεγμένοι εκπρόσωποι του λαού. Γι' αυτόν το λόγο οι οπαδοί της συνταγματικής μοναρχίας ήταν πρόθυμοι ν' αποδεχθούν τον πολιτικό διαμελισμό της Γερμανίας. Έτσι η από ιστορική άποψη επιβαλλόμενη λύση του εθνικού ζητήματος, η μεταμόρφωση δηλαδή του παράλογου τέρατος της «Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους» σε σύγχρονο αστικό κράτος που θα εγγυόταν τα πολιτικά δικαιώματα των κατοίκων του, δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί.

Από τα μέσα όμως του 1791 ορισμένοι γερμανοί διαφωτιστές αποστασιοποιήθηκαν από την μέσω της εκπαίδευσης επιβληθείσα υπακοή προς τις αρχές και απελευθερώθηκαν από το βάρος των ιερών και όσιων της παράδοσης, αντιλαμβανόμενοι ότι τα συμφέροντα της ελέω Θεού εξουσίας βασιζόνταν στην ιεραρχία των τάξεων και δεν μπορούσαν να συμβιβαστούν με τα αιτήματα της αστικής αντιπολίτευσης για συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Με την αυξανόμενη ένταση των συγκρούσεων μεταξύ των τάξεων στη Γαλλία και την αρχή μιας αυτόνομης διατύπωσης των αιτημάτων της μικροαστικής τάξης και των Sans-Culottes πέραν του Ρήνου, άρχισαν ακόμα και οι γερμανοί δημοκράτες που εμπνέονταν από κοσμοπολιτικό πατριωτισμό να λαμβάνουν ως πρότυπο των ενεργειών τους τις διανοητικές αρχές και τα πρακτικά συμπεράσματα των γάλλων Ιακωβίνων. Η διαφοροποίηση και η πόλωση στο στρατόπεδο της γερμανικής διανόησης όπως και η συγκρότηση της παράταξης

των Ιακωβίνων στα δεξιά του Ρήνου υπήρξαν συνέπειες των επαναστατικών εξελίξεων στη Γαλλία.

Το επαναστατικό-δημοκρατικό κίνημα του γερμανικού διαφωτισμού, σε αντίθεση με τη φιλελεύθερη-μετριοπαθή κατεύθυνση, δεν παραχώρησε την προτεραιότητα στη διαπαιδαγώγηση και μόρφωση του ατόμου, αλλά απαίτησε αρχικά την κατάργηση της αυθαίρετης εξουσίας του μονάρχη και την απελευθέρωση των λαϊκών μαζών από το φεουδαλικό ζυγό. Το ιδανικό των γερμανών Ιακωβίνων υπήρξε η ίδρυση ενός αστικού, λαϊκού και κοινοβουλευτικού κράτους με βάση το σύνταγμα, στο οποίο θα ίσχυε η διάκριση των εξουσιών και η ανώτατη εξουσία λήψης αποφάσεων θα ανατίθετο σε εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού. Οι Ιακωβίνοι δεν περιόριζαν την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας μόνο στους μορφωμένους και εύπορους, αλλά ήθελαν να την αποδώσουν σ' όλους τους πολίτες του κράτους ανεξάρτητα από καταγωγή και ιδιοκτησία. Προσπαθούσαν να κατοχυρώσουν στην Κεντρική Ευρώπη τις δημοκρατικές κατακτήσεις και καλούσαν την υπό τα δεσμά του φεουδαλισμού πλειοψηφία του πληθυσμού σε ενεργό αγώνα για τα δικαιώματά της, ούτως ώστε η αρχή της ισότητας να πραγματοποιηθεί όχι μόνο τυπικά και νομικά, αλλά να καταστεί και πολιτική πραγματικότητα. Επειδή οι δημοκράτες αρθρογράφοι στόχευαν να μετατρέψουν σε πράξη τα αιτήματα του διαφωτισμού για ενότητα του λαού και φιλία μεταξύ των λαών, θεωρήθηκαν —δικαίως— από τους κατόχους της εξουσίας επαναστάτες. Διωκόμενοι από το ένα κρατίδιο στο άλλο, σε διαρκή κίνδυνο να συλληφθούν και να φυλακιστούν, οι δημοκράτες αντιπολιτευτές ήταν αναγκασμένοι να αγωνίζονται με το πρόσωπο κρυμμένο και να δημοσιεύουν τα ποιήματά τους για την ελευθερία και τις εκκλήσεις τους για επανάσταση με ψευδώνυμο ή και ανώνυμα.

Για πρώτη φορά στη γερμανική ιστορία μετά τις εξεγέρσεις των αγροτών οι πολιτικοί αρθρογράφοι σταματούν να απευθύνουν αιτήσεις προς τους ισχυρούς, ζητώντας την κατάργηση των άθλιων συνθηκών και αμφισβητούν, ως αρχή πλέον, το ίδιο

το σύστημα των προνομίων, καλώντας τις κατώτερες τάξεις των απόρων σε ανατροπή της υφιστάμενης κοινωνικής κατάστασης. Στα 350 γερμανικά κρατίδια, καθένα εκ των οποίων διέθετε τη δική του αστυνομία και το δικό του στρατό, οι σποραδικές, αναζωπυρόμενες εξεγέρσεις των τεχνιτών και αγροτών ήταν από την αρχή καταδικασμένες. Παρόλο που κάποιοι ηγεμόνες είχαν κάνει ευκαιριακά χρήση της πολυτέλειας να στηρίξουν τον έναν ή τον άλλο διαφωτιστή και να τον χρησιμοποιήσουν ως «φύλλο συκής» του απολυταρχισμού, η εμφάνιση των ριζοσπαστικών Ιακωβίνων στάθηκε γι' αυτούς η αφορμή για τη λήψη δρακόντειων μέτρων, που θα έσβηναν την εστία των ταραχών στη δική τους τουλάχιστον επικράτεια. Τα αυστηρότερα μέτρα λογοκρισίας διέγραφαν την ύπαρξη των «πλάνων της ελευθερίας», οι οποίοι προέτρεπαν τις κατώτερες τάξεις να σπάσουν τα δεσμά των προνομίων. Η σπιουνιά ως προς τα φρονήματα και ο χαφισδισμός ήταν στην ημερήσια διάταξη. Η τρομοκρατική δράση της αστυνομίας στις περισσότερες πόλεις του κράτους και στις ηγεμονίες ανάγκασε πολλούς Ιακωβίνους να καταφύγουν σε άλλες γερμανόφωνες περιοχές, μεταφέροντας το πεδίο δράσης τους εκεί όπου ο τύπος δεν είχε φιωθεί. Έτσι το 1791 και 1792 δημιουργήθηκαν δυο κέντρα δημοκρατικής δράσης και προπαγάνδας σε περιοχές που είχαν ξεφύγει από την επιρροή των γερμανών ηγεμόνων. Σε σημαντικότερο κέντρο εξελίχθηκε το Στρασβούργο, μια και στην Αλσατία, η οποία υπαγόταν στη Γαλλία, οι Ιακωβίνοι μπορούσαν να δράσουν ως ισότιμοι πολίτες και να παρακινήσουν σε επανάσταση τον καταπιεσμένο πληθυσμό δεξιά του Ρήνου.

Μεταξύ των 100 περίπου γερμανών δημοκρατών που κατέφυγαν στην Αλσατία συγκαταλεγόταν κι ένας μεγάλος αριθμός καθολικών ιερωμένων από τα νότια και δυτικά κρατίδια της Γερμανίας, οι οποίοι καταπολεμούσαν την ημιμάθεια και τη στείρα ορθοδοξία της Εκκλησίας και είχαν υιοθετήσει τις ορθολογικές αρχές του διαφωτισμού. Ο εξοχότερος αυτών υπήρξε ο Ευλόγιους Σνάιντερ, πρώην μοναχός του τάγματος των Φραγκισκα-

νών, ο οποίος στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης είχε διατελέσει Καθηγητής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Βόννης απ' όπου εκδιώχτηκε στα μέσα του 1791, επειδή είχε ασπαστεί τις απόψεις των Ιακωβίνων. Ο Σνάιντερ μπήκε επικεφαλής των γερμανόφωνων Ιακωβίνων της Αλσατίας, από τον Ιούλιο του 1792 εξέδιδε την εφημερίδα «Άργος ή ο άνθρωπος με τα εκατό μάτια» και ήταν ο πρώτος μεταφραστής της Μασσαλιώτισσας. Γύρω του συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος αριθμός αυτοεξόριστων γερμανών Ιακωβίνων, μεταξύ των οποίων και ο πολιτειολόγος Καρλ Κλάουντερ, ο οποίος είχε δημοσιεύσει μια ευρύτατα διαδεδομένη «Ανοιχτή επιστολή προς όλους τους γειτονικούς λαούς της Γαλλίας για γενικό ξεσηκωμό», στην οποία έθετε στους αναγνώστες καυτά ερωτήματα:

«Ποια θάταν η μοίρα της αυθαίρετης εξουσίας του κάθε ηγεμόνα, αν δεν τον προσκυνούσαν οι παρασιτικοί αυλικοί του, ο συρφετός των κολάκων; Πού στηρίζεται η δύναμή του αν όχι στη δική σας και μόνο ευγενή δουλοπρέπεια, στη δική σας εθελοντική τυφλή υπακοή; Με ποιο χέρι θα κράταγαν το όπλο τους στον πόλεμο αν εσείς δεν επιτρέπατε πλέον να σας σφάζουν και να σας ακρωτηριάζουν για χάρη τους, ενώ οι ίδιοι γελούν εις βάρος σας; Πόσο ακόμα, πείτε, για πόσο καιρό ακόμα θα θυσιάζετε τους εαυτούς σας, τους δικούς σας, την ευτυχία σας, την τιμή σας, τη ζωή σας, για πόσο καιρό ακόμα θα χύνετε το αίμα σας γι' αυτούς τους ταπεινούς χαρακτήρες, την ανυπόφορη υπεροψία τους, τα αχαλίνωτα πάθη τους, γι' αυτούς που ουσιαστικά μόνο το έθνος θάπρεπε να υπηρετούν; Γι' αυτά τα πλήθη των ανάξιων, των φουσκωμένων γάλων, των πεισματάρηδων, των βάρβαρων κοινών ληστών που θαρρούν ότι γεννήθηκαν απ' άλλο αίμα, ότι αυτά πλάστηκαν από καλύτερη λάσπη γι' αυτό και θεωρούν εσάς σκλάβους τους, ζώα, ιδιοκτησία τους, μόνο γιατί εσείς δέχεστε να συνεχίσουν να σας κυβερνούν, να σας τυραννούν, να σας χλευάζουν και να σας παιδεύουν; —Σ' αυτούς μπροστά γονατίζετε και γλείφετε τη σκόνη από τα πόδια τους;— Είναι στο χέρι σας να σταματήσετε και να βάλετε τέρμα στην τυραννία!»

Η έκκληση του Κλάουερ τελείωνε με ένα αισιόδοξο οραματισμό του μέλλοντος, του οποίου το επαναστατικό πάθος δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τα κείμενα της εφημερίδας «Hessischer Landbote» του Γκέοργκ Μπύχνερ, η οποία εκδόθηκε μετά από σαράντα και πλέον χρόνια:

«Γενναία κι ακούραστα ν' αντισταθείτε, και μετά, ω! μετά θάσαστε ακαταμάχητοι! Σήμερα αν τα βάλετε μαζί τους, αύριο θα πάψουν νάναι οι τύραννοί σας. Κι αύριο, αύριο θ' ανοίξει ο δρόμος της τιμής, της ευτυχίας σε σας μπροστά, όπως ήταν κάποτε ανοιχτός για τους αφέντες σας. Κι αύριο ο ήλιος της δικαιοσύνης, της ειρήνης, της ευδαιμονίας του λαού σαν φωτοστέφανο θα λάμπει πάνω απ' τη χώρα σας και στους γειτονικούς λαούς θα ρίξει τις ακτίνες του, ώσπου επιτέλους όλοι οι λαοί να φωτιστούν, όλα τα έθνη να ελευθερωθούν απ' το ζυγό των υπερποπικών και βάρβαραν τυράννων κι όλα μαζί να ενωθούν κι από κοινού να νοιάζονται για το καλό όλου του κόσμου».

Κέντρο γερμανών Ιακωβίνων έγινε επίσης και η Αλτόνα στο Χόλσταϊν, που ανήκε στη Δανία, όπου ο μεταρρυθμιστής Γιόχαν Φρίντριχ Στρούντζε είχε αναγγείλει ήδη το 1770 απόλυτη σχεδόν ελευθερία του τύπου, η οποία εξακολούθησε να ισχύει καθόλη τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Στην αμέσως γειτονική πόλη, την Ελεύθερη Χάνσεσταντ Αμβούργο, η λογοκρισία ήταν επίσης χαλαρή.

Η κεντρική μορφή του βορειογερμανικού κύκλου των Ιακωβίνων ήταν ο καταγόμενος από τη Σαξωνία δημοσιογράφος και συγγραφέας Φρίντριχ Βίλχελμ φον Συτς, ο οποίος είχε εγκατασταθεί στην Αλτόνα το 1789 και εξέδιδε από τον Ιούλιο του 1792, μετά την έκρηξη του πολέμου κατά της Γαλλίας, το επαναστατικό περιοδικό «Niedersächsischer Merkur». Ο Συτς προέτρεπε σε κάθε τεύχος του περιοδικού του το γερμανικό λαό σε εξέγερση. Στο ποίημά του, «Ένας Γερμανός προς τ' αδέρφια του», έλεγε:

«Εμπρός αδέρφια, πιείτε στην υγεία της λευτεριάς
στην πατρίδα εκεί, στη Γερμανία!

Και στον καθένα που, άντρας λεύτερος,
της τυραννίας σπάει τα δεσμά,
αδερφικά δώστε το χέρι.
Και το σπαθί σας τείνετε στον άτιμο
που αυτή τη λευτεριά σας κλέβει.
Τον αχρείο με το στέμμα ξεσκεπάσετε
Ξεσχίστε του το προσωπίο
Και την κορώνα ρίξτε απ' το κεφάλι του!

Ένα άλλο ποίημα για την ελευθερία απευθυνόταν στους στρατιώτες του πρωσικού και αυστριακού στρατού, στους οποίους ο Ιακωβίνος λογοτέχνης επεσήμαινε ότι το να πολεμούν την επανάσταση ήταν αντίθετο προς τα ίδια τους τα συμφέροντα:

«Για το δεσπότη άρχοντα θέλετε εσείς να πολεμάτε;
σκλάβοι της απληστίας του να είσαστε;
Γι' αυτόν κορώνα εσείς να πλέκετε το δάφνινο στεφάνι
σε ξύλο να αμιλεύετε για σας τ' αποκομμένα μέλη;
Όχι αδέρφια! Ν' αγωνιστούμε εμείς,
ζεστό να χύσουμε το αίμα μας αξίζει
μόνο γι' ανθρώπου δίκαια κι ελευθερία
κι όχι γι' αρχόντων άμετρη υπεροψία!»

Ο Συτς γνώριζε καλά ότι η δύναμη των μεμονωμένων γερμανών δημοκρατών δεν επαρκούσε για ν' ανατρέψει την αυθαίρετη εξουσία των ευγενών. Είχε αναγνωρίσει ότι ο ρόλος των Ιακωβίνων ήταν εκείνος των σημαιοφόρων της αστικής προόδου κι ότι για τη γένεση μιας νέας κοινωνίας ήταν απαραίτητη η συγκεντρωμένη δύναμη των λαϊκών μαζών. Το ρόλο των λογίων Ιακωβίνων σκιαγράφησε ως εξής:

«Προσπαθούμε να ρίξουμε άπλετο φως στη σκέψη των γερμανών συμπολιτών μας, εκεί που μόλις τώρα αρχίζει το φως να αχνοφέγγει. Είμαστε, για να χρησιμοποιήσουμε μια κατάλληλη αλληγορία, οι βοηθοί που παραστέκουν στη γέννα, όπου ως επίτοκο θεωρούμε εκείνη τη μερίδα του λαού που αντιλαμβάνε-

ται την κατάσταση και θα παίξει τον πρωταγωνιστικό ρόλο, ενώ ο δικός μας είναι να βοηθούμε ανακουφίζοντας από τις ωδίνες».

Η νίκη του επαναστατικού στρατού το Σεπτέμβριο του 1792 στο Βαλμύ, η οποία κατά τον Γκαίτε αποτέλεσε την απαρχή μιας νέας εποχής στην παγκόσμια ιστορία, έδωσε στους Γάλλους τη δυνατότητα να προελάσουν στην περιοχή του Ρήνου και να καταλάβουν το Μάιντς. Για μερικές εβδομάδες φαινόταν ότι ο απελευθερωτικός στρατός θα κατέκλυζε τη Γερμανία και θ' ανέτρεπε τους φεουδάρχες. Γι' αυτόν το λόγο το φθινόπωρο και ο χειμώνας του 1792/93 αποτέλεσαν το αποκορύφωμα της προπαγάνδας των γερμανών Ιακωβίνων.

Μετά την κατάληψη του Μάιντς οι εκεί δημοκράτες ίδρυσαν μια λέσχη Ιακωβίνων, την «Εταιρεία των φίλων της ελευθερίας και της ισότητας», ανέλαβαν ένα μέρος των αρμοδιοτήτων της κυβέρνησης και δήλωσαν έτοιμοι να ιδρύσουν στα κατελημμένα από τους Γάλλους εδάφη, από το Λάνταου ως το Μπίνγκεν, μια δημοκρατία κατά το γαλλικό πρότυπο. Σ' αυτό τους υποστήριζαν μ' όλες τους τις δυνάμεις οι αυτοεξόριστοι στο Στρασβούργο Ιακωβίνοι. Ο Ευλόγιος Σνάιντερ ανακοίνωσε στο περιοδικό του θριαμβολογώντας:

«Σήμανε επιτέλους η ώρα του θανάτου για το δεσποτισμό! Ανέτειλε επιτέλους για σας η ροδαυγή της ελευθερίας! Στείλτε αποστόλους σε τόπους και χωριά, κηρύξτε δυνατά το ευαγγέλιο της ελευθερίας! Καλό θα ήταν, αυτή τη συμβουλή σας δίνω, οι Γερμανοί πέραν του Ρήνου να κάνουν μια συνέλευση στο Μάιντς για να τεθούν στο πλευρό της Γαλλίας. Μπορείτε να είσαστε σίγουροι για τη βοήθεια των ελεύθερων Γάλλων».

Κάποιοι από τους συναγωνιστές του Σνάιντερ μετέφεραν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους στο Μάιντς. Μεταξύ των σημαντικότερων μελών της λέσχης συγκαταλέγονταν ορισμένοι καθηγητές Πανεπιστημίου, όπως ο γιατρός Γκέοργκ Βέντεκιντ και ο μαθηματικός Ματίας Μέτερνιχ, οι οποίοι με τα περιοδικά τους «Der Patriot» («Ο πατριώτης») και «Der Buergerfreund» («Ο φίλος των πολιτών») προσπαθούσαν να κάνουν γνωστές στο

λαό της αρχές της ισότητας και τη μη εξαγοράσιμης λαϊκής κυριαρχίας. Ο σημαντικότερος Ιακωβίνος στο Μάιντς ήταν ο φυσιοδίφης και φιλόσοφος Γκέοργκ Φόρστερ, ο οποίος στην εβδομαδιαία εφημερίδα του «Der Volksfreund» («Ο φίλος του λαού») προπαγάνδιζε υπέρ της συμμαχίας μεταξύ του γερμανικού λαού και του ήδη απελευθερωμένου από το φεουδαρχισμό γαλλικού.

Η εκτέλεση του γάλλου βασιλιά στις 21 Ιανουαρίου 1793 επέφερε ένα σαφέστατο διαχωρισμό των θέσεων των φιλελευθέρων και των Ιακωβίνων. Ο Καντ θεώρησε τον αποκεφαλισμό του Λουδοβίκου 16ου «διαστροφή του Δημοσίου Δικαίου» και ο Σίλλερ χαρακτήρισε τους Γάλλους «άθλιους δημίους». Ο Γκέοργκ Φόρστερ ωστόσο διαπίστωνε:

«Ο Λουδοβίκος διέπραξε πολλά εγκλήματα. Ο θάνατός του ήταν ένα μέτρο ασφάλειας, η καταδίκη του έπρεπε να γίνει βάσει του φυσικού δικαίου κι όχι βάσει του νομικού κώδικα».

Το ίδιο ανέφερε και το περιοδικό του Ε. Σνάνιντερ:

«Η δικαιοσύνη και η αληθινή πολιτική ζητούσαν το αίμα του τυράννου. Ας πειστούν πλέον οι δεσπότες τύραννοι ότι αυτό θα είναι και το δικό τους πεπρωμένο εάν συνεχίσουν να επιμένουν στα φονικά τους σχέδια!»

Ο Φόρστερ, ο οποίος διετέλεσε για ένα μήνα πρόεδρος της λέσχης των Ιακωβίνων στο Μάιντς, εργάστηκε με ζήλο για τις εκλογές της «Γερμανικής Εθνοσυνέλευσης της Ρηνανίας», η οποία συνήλθε στις 17 Μαρτίου 1793 στο Μάιντς και μπορεί να θεωρηθεί το αποκορύφωμα του επαναστατικού - δημοκρατικού κινήματος στη Γερμανία. Το Κοινοβούλιο αυτό ανήγγειλε την ίδρυση ενός «ελεύθερου, ανεξάρτητου και ενιαίου κράτους» στις κατελιμμένες από τους Γάλλους περιοχές αριστερά του Ρήνου, διέκοψε κάθε σχέση με το γερμανικό κράτος και ίδρυσε έτσι για πρώτη φορά στην ιστορία της Γερμανίας ένα δημοκρατικό κράτος θεμελιωμένο στη λαϊκή κυριαρχία. Ο Φόρστερ ζητωκραύγαζε:

«Η Συνέλευση είναι εκπρόσωπος του ελεύθερου γερμανικού λαού και μιλά εν ονόματι ενός αφάνταστα πληγωμένου και εξα-

πατημένου ως προς τα δικαιώματα του έθνους. 'Αντρες! Έμπιστοι του γερμανικού λαού! Φορείς των μεγαλύτερων προσδοκιών του! Κρατείστε τους απελευθερωτές σας, τους προστάτες σας στη χώρα! Μείνετε στο πλάι τους, μην τους αφήσετε να φύγουν, ορκιστείτε τους αιώνια αδερφοσύνη και δεχθείτε τη δική τους. Ξεστομίστε τα μεγάλα αποφασιστικά λόγια: Οι ελεύθεροι Γερμανοί και οι ελεύθεροι Γάλλοι είναι ένας και μοναδικός λαός!»

Στο λόγο αυτό γίνονται ολοφάνερες οι προσπάθειες του Φόρστερ να συνενώσει το εθνικό συμφέρον με τις προσδοκίες για μια ενιαία παγκόσμια κοινότητα.

Ο Γκέοργκ Φόρστερ πήγε στο Παρίσι ως απεσταλμένος της Εθνοσυνέλευσης της Ρηνανίας για να ζητήσει την προσάρτηση των κατειλημμένων περιοχών στη Γαλλία.

Στο Αμβούργο ιδρύθηκε ένας λογοτεχνικός κύκλος, ο οποίος επηρεαζόταν και από ιδεολογική και από οργανωτική άποψη από τη λésχη των Ιακωβίνων του Μάιντς. Ο Σντς δημοσίευε στο περιοδικό του τους λόγους των Ιακωβίνων στο Μάιντς. Σ' ένα ποίημά του απηύθυνε έκκληση στο γαλλικό επαναστατικό στρατό να ελευθερώσει τη Γερμανία και να εγκαθιδρύσει παντού τη δημοκρατία:

«Αχ Φράγκοι, βοηθείστε!
 Στη χώρα μας να ρθείτε είναι πια καιρός!
 Το άδικο να διώξετε
 Να λύστε τα δεσμά μας!
 Απ' όλα απαλλάξτε μας δεινά
 Και εκθρονίστε οριστικά
 Με μια χαριστική βολή την τυραννία!»

Λésχες Ιακωβίνων ιδρύθηκαν και σε άλλες περιοχές του γερμανόφωνου χώρου. Στη Βιέννη, γύρω από τον πρώην σύμβουλο του αποβιώσαντος αυτοκράτορα Λεοπόλδου Β', Αντρέας Ρίντελ, και τον υπολοχαγό Φραντς Χέμπενστραϊτ φον Στράιτενφελντ, συγκεντρώθηκαν 40 περίπου κρατικοί υπάλληλοι για να διαμαρτυρηθούν κατά της αντιδραστικής πολιτικής του αυτοκράτορα

Φραντς, να συντάξουν προκηρύξεις και να συσχεφθούν με ποιον τρόπο θα βοηθούσαν το γαλλικό στρατό των Sans-Culottes.

Οι Ιακωβίνοι της Βιέννης διατηρούσαν επαφές με ομοφρονούντες στην Ουγγαρία και στη Στάιερμαρκ. Στη Σιλεσία ιδρύθηκε από ελευθεροτέκτονες ο «Σύνδεσμος Ευεργετών», του οποίου τα ριζοσπαστικών πεποιθήσεων μέλη πίεζαν για πολιτική δράση. Σε μερικά Πανεπιστήμια οι ριζοσπαστικοί δημοκράτες έχασαν τις έδρες τους εξ' αιτίας των επαναστατικών τους θέσεων, όπως ο επίκουρος Καθηγητής Νομικών Επιστημών Γιούστους Γκράιναϊζεν στο Γκίτσεν, ο οποίος παρέμεινε πάνω από ένα χρόνο στη φυλακή χωρίς δίκη και δικαστική απόφαση, ή ο Καθηγητής Φιλοσοφίας Γιόχαν Φρίντρικ Χίλσερ στη Λειψία, ή ο ερευνητής ανατολικών γλωσσών και πολιτισμών Φρίντριχ Κράμερ στο Κίελο, οι οποίοι και αναγκάστηκαν να αυτοεξοριστούν στη Γαλλία. Κάποιοι γερμανοί Ιακωβίνοι κατατάχθηκαν στο γαλλικό επαναστατικό στρατό, όπως ο νομικός Φρίντριχ Έμερικ, ο οποίος είχε γράψει και ποιήματα για την ελευθερία καθώς και εκκλήσεις για επανάσταση και ο Θεολόγος Φρίντρικ Κρίστοφ Λάουκχαρτ, ο οποίος στην αυτοβιογραφία του τεκμηρίωνε την αναγκαιότητα της δικτατορίας στην επανάσταση αναφέροντας:

«Η Γαλλία χρωστά στους Ιακωβίνους τη λύτρωση και την ύπαρξή της. Μπροστά στη φοβερή προοπτική να ξαναπέσει στον παλιό ζυγό του δεσποτισμού, της παπαδοκρατίας και της τυραννίας των ευγενών και νάναι σκλάβος πιο πολύ από πριν, ο άνθρωπος που είναι φίλος του ανθρώπου θα βρει χιλιάδες λόγους να δικαιολογήσει και να συγχωρήσει την τρομοκρατία, χωρίς ωστόσο να επικροτεί τα έκτροπα».

Ως συνέπεια των σκληρών αντιπαραθέσεων μεταξύ Γιρονδίνων και Ορεινών στην Εθνοσυνέλευση του Παρισιού παρέλυσαν την Άνοιξη του 1793 οι γαλλικές επιθετικές επιχειρήσεις. Όταν τα στρατεύματα υπό τις διαταγές των Γιρονδίνων στρατηγών υπέστησαν μεγάλες ήττες, όταν το Βέλγιο ανακτήθηκε από τους Βέλγους και Αυστριακούς και το ισχυρό οχυρό Μάιντς περικυκλώθηκε από πρωσικό στρατό, η Συνέλευση στο Παρίσι

αποφάσισε να σταματήσει κάθε ανάμιξη της σε υποθέσεις άλλων λαών και να εγκαταλείψει τα συνθήματά της περί παγκόσμιας κοινωνίας.

Χωρίς την ενεργή στρατιωτική και ιδεολογική υποστήριξη της Γαλλίας ο αγώνας των επαναστατημένων δημοκρατών ήταν καταδικασμένος. Στην αποτυχία του όμως δε συνέβαλαν μόνο οι εξωτερικές συνθήκες: Οι γερμανοί δημοκράτες υπήρξαν και θύματα των ιδίων τους των ψεύδαισθήσεων, επειδή οι πολιτικές τους προσδοκίες απέβλεπαν στην αντικατάσταση της επικρατούσας ολιγαρχίας από «ενάρετους» και αφιλοκερδείς πολίτες, οι οποίοι θα ενεργούσαν προσανατολιζόμενοι μόνο στα συμφέροντα και στις ανάγκες του συνόλου. Ορμώμενοι από τις ιδέες του Ρουσώ περί ισότητας και συλλογικής βούλησης έθεταν ως μέτρο σύγκρισης της ιστορικής εξέλιξης μια ουτοπική, εξιδανικευμένη κοινωνία. Πίστευαν ότι η κατάργηση του συστήματος των προνομίων των τάξεων θα αναιρούσε κάθε καταπίεση και ότι η πρακτική εφαρμογή των ορθολογικών αρχών του διαφωτισμού θα ρύθμιζε τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων και μεταξύ των κρατών. Έτρεφαν επίσης την ψευδαίσθηση ότι αρκούσε απλά και μόνο η άρση της φεουδαλικής - γραφειοκρατικής κηδεμονίας και αυθαίρετης εξουσίας για να εγκαθιδρυθεί μια ελεύθερη, δίκαιη και αρμονική τάξη στην κοινωνία, η οποία θα πραγματοποιούσε το πανάρχαιο όνειρο της ανθρωπότητας, τη σύζευξη της ηθικής με την πολιτική.

Οι αυταπάτες αυτές δεν ήταν τυχαίες, πήγαζαν από τον ταξικό χαρακτήρα της Γαλλικής Επανάστασης. Ο νικηφόρος αγώνας της Γαλλίας δεν είχε ως αποτέλεσμα τη θεμελίωση ενός ηθικού πολιτικού συστήματος με μοναδική κινητήρια δύναμη τις ηθικές αρχές, αλλά οδήγησε περισσότερο στην αντικατάσταση της παραδοσιακής στατικής-αγροτικής οικονομίας του Μεσαίωνα, προσανατολισμένης στην κάλυψη των αναγκών, από το σύστημα αποδοτικότητας και ανταγωνισμού, προσανατολισμένου στην αγορά και στο κέρδος καθώς και στην απελευθέρωση του κεφαλαίου από κάθε φεουδαλικό φραγμό.

Παρόλο που η Γαλλία κατέκτησε έτσι μια ανώτερη βαθμίδα στην κοινωνική εξέλιξη, η πραγματοποίηση του ιδανικού της ελευθερίας για όλους τους ανθρώπους, την οποία επεδίωκαν οι Ιακωβίνοι, συρρικνώθηκε σε πραγματοποίηση της αυτοδιάθεσης ως προς το οικονομικό συμφέρον και σε πολιτική εξουσία των λίγων, της αστικής δηλαδή ιδιοκτησίας. Για την πλειοψηφία του πληθυσμού η επικράτηση των καπιταλιστικών συνθηκών δε σήμαινε παρά την αντικατάσταση της «φεουδαλικής αγγαρείας» από την «αγγαρεία έναντι μισθού». Τα οικονομικά συμφέροντα των εύπορων καρπωτών της επανάστασης βασιζόνταν στην εκμετάλλευση των στερούμενων ιδιοκτησίας, οι οποίοι ήταν αναγκασμένοι να πωλούν την εργασία τους και οδήγησαν στην απολίθωση των υψηλών ιδανικών της αδερφοσύνης και ισότητας σε απλή διατύπωση κούφιας φράσεως.

Αποδείχθηκε ότι μετά την κατάργηση των φεουδαλικών προνομίων, μετά το γκρέμισμα των ταξικών φραγμών, εξακολουθούσαν να ισχύουν οι ανταγωνιστικές σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης που ενέχονται στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής και είναι επομένως αδύνατον να αρθούν. Η αναπτυσσόμενη αστική κοινωνία, της οποίας η κινητήρια δύναμη ήταν το εγωϊστικό κίνητρο του ατομικού κέρδους —κι όχι ο ηθικός αγώνας για την «αρετή» και την αρμονική εξέλιξη— δεν επέτρεπε την πραγματοποίηση των ιδανικών της δημοκρατίας και της ισότητας.

Για ποιο λόγο όμως η απελευθερωμένη από τα προνόμια των αριστοκρατών Γαλλία χρησιμοποίησε τους νόμους της αγοράς και όχι της ηθικής παρέμεινε μυστήριο τόσο για τους επαναστατημένους Γερμανούς όσο και για τους γάλλους πολιτικούς Ροβεσπιέρο και Σαιν-Ζυστ, οι οποίοι μάταια προσπαθούσαν να εναρμονίσουν τρομοκρατία και αρετή. Οι Ιακωβίνοι δεν κατάφεραν να αιτιολογήσουν από ματεριαλιστική άποψη τη μη πραγματοποίηση της πολυπόθητης και δίκαιης κοινωνικής οργάνωσης, ούτε να αναγάγουν αυτήν τη μη πραγματοποίηση σε αντικειμενικούς, ανεξάρτητους από τη δική τους βούληση οικονομικούς παράγοντες, αλλά παρέμειναν προσκολλημένοι σε

υποκειμενικές και ηθικές κατηγορίες. Γι' αυτό και έτειναν στην προσωποποίηση των ταξικών συγκρούσεων κι απέδιδαν την ευθύνη για την έλλειψη αρμονίας και αδερφοσύνης στην κακία, την ανικανότητα, την ανορθολογικότητα, στον εγωισμό και στην απληστία μεμονωμένων πολιτικών τους αντιπάλων.

Ένα από τα κυριότερα αίτια για την αποτυχία και την απογοήτευση των γερμανών Ιακωβίνων έχει τις ρίζες του στην αλλαγή πολιτικής των γάλλων επαναστατών όσον αφορά τους στόχους του πολέμου. Οι σκληρές αντιπαράθεσεις στην Εθνοσυνέλευση του Παρισιού είχαν ως αποτέλεσμα την παράλυση των επιθετικών στρατιωτικών επιχειρήσεων των Γάλλων. Τελικά η Συνέλευση αποφάσισε να μην αναμιχθεί πλέον στις υποθέσεις άλλων λαών και ν' αφήσει το ζήτημα της απελευθέρωσης της Γερμανίας από το φεουδαλικό ζυγό στα χέρια των εκεί δημοκρατών.

Ο Ροβεσπιέρος, επικεφαλής της κυβέρνησης για ένα χρόνο, από τον Ιούλιο του 1793 και κατά τη διάρκεια της κρίσης, είχε δηλώσει επανειλημμένα ότι κανείς και πουθενά δε συμβαθεί ένοπλους ιεραποστόλους και ότι ο σκοπός του πολέμου είναι η υπεράσπιση και η ασφάλεια των εθνικών, γαλλικών κατακτήσεων κι όχι η απελευθέρωση γειτονικών λαών ή και πόσο μάλλον η ίδρυση μιας παγκόσμιας δημοκρατίας. Κι ακόμα χειρότερα: Πολλοί γερμανοί Ιακωβίνοι που θεωρούσαν εαυτούς πολίτες του κόσμου και είχαν καταφύγει στη Γαλλία, τη χώρα της ελευθερίας, συνελήφθησαν εκεί κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας των Ιακωβίνων ως αλλοδαποί ύποπτοι για κατασκοπεία υπέρ μιας αντεπανάστασης. Κάποιοι μάλιστα εκτελέστηκαν όπως ο Ευλόγιους Σνάϊντερ. Έτσι οι γερμανοί Ιακωβίνοι δεν μπορούσαν να περιμένουν πλέον καμιά βοήθεια από τους γάλλους ομοϊδεάτες τους.

Η ανατροπή του Ροβεσπιέρου από τους Θερμιδοριανούς και η εισβολή των νικηφόρων γαλλικών στρατευμάτων στη Ρηνανία άλλαξαν το χαρακτήρα του πολέμου. Πέραν του Ρήνου την εξουσία είχαν πλέον οι εκπρόσωποι της γαλλικής μεγαλοαστι-

κής τάξης, η οποία σκόπευε να χρηματοδοτήσει τον πόλεμο εκμεταλλευόμενη τους γειτονικούς λαούς και χρησιμοποιώντας τα συνθήματα για ελευθερία και ισότητα ως κενές φράσεις. Το Διευθυντήριο —στην εξουσία από το 1795— δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον για τη δημοκρατική αναγέννηση της Γερμανίας. Οι αστοί, καρπωτές της Επανάστασης, αυτοί που θέρισαν τους καρπούς των επιτευγμάτων των Ιακωβίνων, επεδίωκαν να καταλάβουν μια ηγετική θέση στην ευρωπαϊκή ήπειρο, παραβλέποντας τα δικαιώματα εθνικής αυτοδιάθεσης των άλλων λαών.

Όσο περισσότερο απομακρυνόταν η Γαλλία από τις αρχικά διατυπωμένες επαναστατικές αρχές της κι όσο πιο πολύ ανοιγόταν σε διεθνή ύδατα, τόσο περισσότερο έχαναν τον προσανατολισμό τους οι γερμανοί Ιακωβίνοι, μια και η πυξίδα τους που έδειχνε προς μια οικουμενική κοινότητα δεν τους βοηθούσε πια, και απελπίζονταν όλο και περισσότερο όσον αφορά την αποστολή σωτηρίας των γάλλων επαναστατών. Στις εκκλήσεις τους προς το λαό για εξέγερση, οι οποίες συνεχίζονται μέχρι και το τέλος του αιώνα, γίνεται τώρα αισθητός κι ένας πατριωτικός τόνος. Ιδιαίτερα ο Γκέοργκ Φρίντρικ Ρέμπμαν, ο οποίος, μετά τον Γκέοργκ Φόρστερ, που πέθανε το 1794 στο Παρίσι, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο σημαντικότερος γερμανός Ιακωβίνος, αναγνώρισε ότι ο γερμανικός λαός θα έπρεπε ν' αναλάβει με τις δικές του δυνάμεις τον αγώνα και να στηριχθεί στη δική του θέληση κι όχι στη γαλλική βοήθεια. Ο Ρέμπμαν είχε καταφύγει το 1796 στη Γαλλία κι είχε βιώσει εκεί από κοντά την απομάκρυνση των νέων εξουσιαστών από τα ιδανικά της ελευθερίας και της ισότητας, την καταπίεση των λαϊκών μαζών από τους μεγαλοαστούς και την τρομοκρατική πολιτική του Διευθυντηρίου. Σε μια πολεμική του κατά του Ιακωβίνου Φ. Β. φον Συτς, που είχε παραμείνει στο Αμβούργο, αναφερόταν στο ερώτημα εάν την αποστολή της απελευθέρωσης της Γερμανίας από τη φεουδαλική κυριαρχία έπρεπε να την αναλάβει ο γαλλικός επαναστατικός στρατός ή ο ίδιος ο γερμανικός λαός. Ενώ ο Συτς ήθελε, όπως και το 1793, ν' αναθέσει την αποστολή στους Γάλλους, ο

Ρέμπμαν σε κάποια έκκλησή του για επανάσταση αναφωνούσε:

«Εσείς οι ίδιοι πρέπει ν' αγωνιστείτε για την ελευθερία σας, διαφορετικά θα είστε άξιοι της μοίρας σας, όποια κι αν θάναι αυτή! Δε χρειαζόμαστε τη βοήθεια της Γαλλίας! ... Τι ντροπή για το μεγάλο γερμανικό έθνος ν' αφήνει άλλους να το ελευθερώσουν! ... Κάθε λαός οφείλει να κατακτήσει ο ίδιος την ελευθερία του κι όχι να ζητά να του τη χαρίσουν!»

Επειδή οι γερμανοί Ιακωβίνοι επαναστάτες, σε αντίθεση με τους γάλλους ομοφρονούντες, δεν κατάφεραν ν' απαλλαγούν από την παραδοσιακή εξουσία, ιδεολογικός ανάδοχος του νεογεννηθέντος σύγχρονου γερμανικού έθνους στην αστική κοινωνία έμελλε να είναι ο πολέμιος του διαφωτισμού, ο πολιτικός ρομαντισμός. Το βασικό επιχείρημα του πνευματικού αυτού κινήματος ήταν ότι οι ιδέες του διαφωτισμού και της δημοκρατίας είναι απορριπτέες, επειδή, όπως ισχυριζόταν, κατέληξαν πρώτα στην τρομοκρατία του Ροβεσπιέρου και κατόπιν στο δεσποτισμό του Ναπολέοντα. Η βαθιά επίδραση που άσκησαν οι ιδέες του ρομαντισμού ευνοήθηκε και από το γεγονός ότι η Γερμανία, σε αντίθεση με τη Γαλλία, δε χειραφετήθηκε με το ενθουσιώδες ξέσπασμα του λαού της από το σύστημα των προνομίων και τις παλιές αρχές που δεν είχαν πλέον καμιά λειτουργικότητα, αλλά βίωσε την επανάσταση ως εισβολή εχθρικών στρατευμάτων.

Ο παπουτσωμένος και εστεμμένος διάδοχος και διαχειριστής της επαναστατικής κληρονομιάς, ο Ναπολέων Βαναπάρτης, εκπλήρωσε (παρόλο που ενεργούσε σύμφωνα με τις δικές του βλέψεις για εξουσία), με τον αφανισμό της εκπνέουσας Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους, ένα κύριο αίτημα των γερμανών Ιακωβίνων. Αρνήθηκε μιν στο γερμανικό λαό το δικαίωμα για αυτοδιάθεση, άνοιξε όμως μελλοντικές προοπτικές για την πρόοδο, κατεδαφίζοντας τα κάστρα των φεουδαρχών, αποδυναμώνοντας αποφασιστικά την εξουσία που εκείνοι ασκούσαν στους υπηκόους τους, ανοίγοντας με το Ναπολεόντειο Κώδικα το δρόμο για μεταρρυθμίσεις σε πολλές περιοχές της Γερμανίας και θέτοντας έτσι τις βάσεις για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας στο 19ο αιώνα.